

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь
Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ: НОВАЕ Ў ДАСЛЕДАВАННІ І ВЫКЛАДАЧНІ

*Матэрыялы Рэспубліканскай
навукова-практычнай канферэнцыі*

27 сакавіка 1999 года

Частка I

Мінск 1999

ДЗЕЙНАСЦЬ ДВАРАНСКАГА ЗЯМЕЛЬНАГА БАНКА Ў БЕЛАРУСІ ПА ПАДТРЫМЦЫ ДВАРАНСКАГА ЗЕМЛЕЎЛАДАННЯ. 1886—1914 гг.

У дарэформенныя гады для арганізацыі сельскагаспадарчай вытворчасці памешчыкі маглі абыходзіцца без крэдытаў. У перыяд капіталізму сітуацыя карэнным чынам змянілася. Цяпер памешчык не мог адмовіцца ад найму (за грошы ці нейкім іншым чынам) работнікаў, абавязання рабочай жывелай і прыладамі працы. Сезонны цыкл сельскагаспадарчай вытворчасці вымагаў доўгатэрміновы крэдыт. З гэтай мэтай у 1885 г. быў створаны Дзяржаўны дваранскі зямельны банк, адкрыццём якога распачалі сваю дзейнасць у Беларусі з 1886 г. Банк даваў доўгатэрміновыя (да 66,5 года) пазыкі пад заклад зямельнай маемасці. Звычайна пазыкі складалі 50—60% ад кошту закладзенай зямлі. Яны выплачваліся пад 6% гадавых, суму з якіх пазычальнік павінен быў уносіць 2 разы на год. У выпадку нявыплаты па працэнтах закладзеная зямля прадавалася банкам іншым асобам, каб сплатіць пазыку і працэнты па ей.

Такім чынам, банк дзейнічаў па тых жа правілах, як і ўсякая крэдытная ўстанова. Іншая справа, што яна была дзяржаўная і саслоўная. Акрамя дваранскіх дваран, закладзі зямлі тут не маглі прадстаўнікі іншых саслоўяў. Асабліва гэтага банка было і тое, што ў Беларусі і Літве, на Украіне і ў Сербіі, а таксама ў частцы Румыніі і Галіцыі, існавала асабліва прывілейная права на атрыманне пазык не мелі дваране-католікі. Гэта быў своеасаблівы прывілей палітыкі царызму ў адносінах да вышэйшага саслоўя каталіцкага веравызнання. Таму, хаця Беларусь займала 2-е месца ў колькасці дваранскага землеўладання, аперацыі банка тут былі ў некалькі разоў меншымі ў параўнанні з унутранымі губернямі імперыі. Так, за 1886—1900 г. банк выдаў пазык дваранам Еўрапейскай Расіі на 978,9 млн. руб. пад заклад 28,2 млн. дзес. зямлі [1]. У 5 заходніх губернях на 1 студзеня 1904 г. гэтыя суадносіны раўняліся 1066 тыс. дзес. з намінальнай сумай пазык у 21839,4 тыс. руб. [2]. Да 1 студзеня 1904 г. колькасць закладзенай зямлі зменшылася амаль на 500 тыс. дзес. і складала 1502 тыс. дзес. На 1 студзеня 1915 г. зalog зямлі быў прыкладна такім жа — 1500 тыс. дзес. [3]. Іншым чынам была выклікана тым, што ў 1906—1908 г. вышэйшае саслоўе пераходзіла з закладваць свае землі ў Дваранскім банку, таму што з 1 студзеня 1906 г. банк пачаў выдаваць пазыкі не грашмыма, а закладнымі лістамі. Акрамя гэтага, закладзеныя дваранскія землі, купленыя сялянамі, з 1 студзеня 1905 г. пераводзіліся на рахунак Сялянскага пазямельнага банка.

На самой справе зямлі закладвалася значна больш. У статданных даецца толькі тая колькасць, якая засталася ў распараджэнні банка ў якасці залогу на момант справаздачы. Тыя ж землі, якія прадаваліся банкам за нявыплату працэнтаў альбо якія выкупляліся пазыкаатрымальнікам, не знаходзілі свайго адлюстравання. Так, з 1897 да 1914 г. уключна банк прыняў пад залог 2392 тыс. дзес. і выдаў пазык на суму 74479 тыс. руб. [4].

Разам з тым дваране на рукі атрымалі толькі частку грошай, якія налічваліся за закладзеныя землі. Так, на 1 студзеня 1897 г. пазычальнікам належала атрымаць 7417 тыс. руб. Але з гэтай сумы банкам было вылічана 5861 тыс. руб. для разлікаў з іншымі крэдытнымі ўстановамі, дзе папярэдне дваранамі былі атрыманы пазыкі. Такім чынам, толькі 1557 тыс. руб., ці 21,0%, было выдадзена пазычальнікам [5]. Гэтыя дадзеныя сведчаць аб тым, што закладваліся ў асноўным маенткі, якія ўжо былі закладзены ў іншых крэдытных установах. Хаця сельская гаспадарка ў рынкавых умовах не можа існаваць без крэдытаў, аднак Дваранскі банк хутчэй імкнуўся ўратаваць дваранскае землеўладанне ад пераходу яго да іншых саслоўяў, чым фінансаваў сельскагаспадарчую вытворчасць.

Акрамя гэтага, банк адстойваў інтарэсы сярэдняга і буйнога дваранскага землеўладання. Па статуту банк мог браць у заклад такую колькасць зямлі, пазыка з якой павінна складаць не менш 1 тыс. руб., г.зн. што кошт закладзенага маентка не мог быць менш чым 2 тыс. руб.

Аб тым, што кліентамі банка былі буйныя латыфундысты, сведчыць і сярэдні памер закладзенай зямлі. У канцы XIX ст. ён складаў 1734,2 дзес. з паступовым драбленнем латыфундый, а таксама з тым, што неабавязкова ўся зямельная плошча закладвалася і з павышэннем кошту зямлі, сярэдні памер закладзеных маемасцяў памяншаўся. На 1 студзеня 1904 г. ён склаў 1280,7 дзес., а на 1 студзеня 1915 г. — 1003,3 дзес. Асабліва буйныя латыфундыі закладваліся ў Мінскай губ., сярэдні памер якіх пераўзыходзіў паказчык для 5 заходніх губерняў у 2,7 раза [6].

Першапачаткова паслугамі банка карысталіся выключна патомныя дваране. Праз 10 гадоў яго дзейнасці толькі 0,5% закладзенай зямлі прыпадала на асоб не з вышэйшага саслоўя. Да 1914 г. іх доля павысілася да 1/3. Гэта былі прадстаўнікі ўсіх іншых саслоўяў, акрамя сялян. При продажу дваранамі закладзеных у банку маенткаў іх даўгі пераводзіліся на новых уладальнікаў [7]. Такім чынам, банк, які ствараўся з мэтай падтрымкі землеўладання патомных дваран, паступова пераўтвараўся ў бессаслоўны. Земля як аб'ект куплі-продажу не ўнісвалася ў саслоўныя межы. Яна пераходзіла ў рукі тых, хто быў больш прадпрымальны, эканамічна моцны,

Літаратура

1. Анфимов А. М. Крупное помещичье хозяйство Европейской России. М., 1980. С. 318.
2. Отчет Государственного дворянского земельного банка за 1897 г. СПб., 1899. Приложение. С. 6—11.
3. Отчет Государственного дворянского земельного банка за 1914 г. СПб., 1915. С. 4—7.
4. Отчеты Государственного дворянского земельного банка за 1897—1914 г.
5. Отчет Государственного дворянского земельного банка за 1897 г. СПб., 1899. Приложение. С. 235.
6. Отчеты Государственного дворянского земельного банка за 1897, 1903, 1914 г.
7. Отчеты Государственного дворянского земельного банка за 1896, 1914 г.

М. М. Забаўскі

ГАЗЕТА «ОКРАИНЫ РОССИИ» — ПРАВАДНІК УРАДАВАЙ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ ПАЛІТЫКІ Ў ЗАХОДНІХ ГУБЕРНЯХ (1906—1912 гг.)

Шок рэвалюцыйна настроеных мас, чаканне буржуазных рэформ з боку царскай апазіцыі прымусілі Мікалая II 6 жніўня 1905 г. заснаваць імператарскую думу для папярэдняй распрацоўкі і абмеркавання палітычных прапановаў, якія затым праз Дзяржаўны Савет накіроўваліся ў Аляксандра выбарчаму закону і ўказу ад 11 снежня ў краіне павінны былі праводзіцца шматступенчатыя выбары, у ходзе якіх кожная курыя (г.зн. выбаршчыкаў, аб'яднаных формай уласнасці ці прыналежнасцю да аднаго саслоўя) павінна была абіраць сваіх уласных прадстаўнікоў, якія з'яўляліся ў склад якіх у кожнай губерні абіраў бы затым дэпутатаў у Думу. Такія ж выбары фарміраваліся курыі, забяспечваў большае прадстаўніцтва ўласнікаў».

У сакавіку 1906 г. пачаліся выбары ў I Дзяржаўную думу Расіі. Яны прывялі да шырокага грамадскі рух. Разгарнулася вострая барацьба розных сацыяльных і палітычных сіл па пытанню аб адносінах да яе. Гэта было першае публічнае выступленне на палітычнай арэне створаных у ходзе рэвалюцыі партый і груп.

У сакавіку 1906 г. уладары лагера на выбарах абаранялі памешчыцка-дворянска-карацка-чарнасоценныя партыі. Найбольшага паспеху іх агітацыя атрымала ў рэгіёнах са шматнацыянальным складам насельніцтва, да якіх